

Maapallon 2 800 kieltä

Statistical report on the languages of the world as of 1985: part I. Compiled by GYULA DÉCSY. Eurolingua, Bloomington (Indiana) 1986.

Arviot maapallon kielten määrästä vaihtelevat. J. C. Leyburn luetteli kolmikymmenluvulla ilmestyneessä teoksessaan *Handbook of ethnology* yli 12 000 sosiaalis-lingvistisesti toisistaan erottuvaa ryhmää. Eräät amerikkalaiset antropologit katsovat maapallon kielten määräksi vähintään 5 000 mutta pitävät mahdollisena paljon suurempaakin lukua. Ranskan akatemian suorittama laskenta tuotti tulokseksi 2 796 kieltä.

Tulosten vaihtelu ja epätarkkuus johtuvat keskeisesti tutkimustehtävän asettamiseen liittyvistä ongelmista. Kielen ja murteen raja on ymmärrettävästi liukuva. Kun lukumäärä lasketaan saatavissa olevien kirjallisten tietojen perusteella, on luonnollista, että tiedot eivät ole täydellisiä. Kieli- ja väestötilastojen periaatteet vaihtelevat eri maissa. Kolmannessa maailmassa on sitä paitsi valtioita, joissa tämäntyyppistä tilastointia ei pidetä tärkeänä ja joissa tilastot — sikäli kuin niitä yleensä onkaan — ovat hataria ja epäluotettavia.

On oikeastaan aika ihmeellistä, ettei maapalloa ole vielä kielitieteellisesti kartoitettu. Maailman kielitieteellisten jär-

Kirjallisuutta

jestöjen olisi syytä yhdistää voimansa tehtävän suorittamiseksi. Olennaisempaa kuin tieto maapallon kielten tarkasta määrästä on alue alueelta toteutettava kielellisten yksikköjen (laadullinen) kuvaus. Tähän voisi sisältyä jokaisesta kielellisestä yksiköstä esimerkiksi tiettyjen yhteisten kieliopillisten mittarien mukainen rekisteröinti (jolloin voidaan ainakin ylimalkaisesti vastata mm. kysymykseen, onko yksikkö luonnehdittavissa omaksi kielekseen vai jonkin kielen variantiksi), yksikön yleispiirteinen historia sekä sen sosiaalinen asema alueen mahdollisten muiden kielellisten yksikköjen joukossa. Selvitys olisi aiheellinen senkin takia, että maapallollamme on myös tällä hetkellä monia kuolevia kieliä, joiden pelastaminen ainakin arkistoihin on tärkeydeltään verrattavissa uhanalaisten eläinten tai kasvien pelastustöihin.

Indianan yliopiston suomalais-ugrilaisen kielitieteen professori Gyula Décsy on viime syksynä julkaissut teoksensa »Statistical report on the languages of the world as of 1985» ensimmäisen osan. Décsyn arviot maapallon kielten määrästä ovat samat kuin Ranskan akatemian. Sellaisia kieliä, joiden puhujien määrästä on kirjallisia tietoja, on Décsyn mukaan 2 339. Lisäksi hän sanoo olevan noin 450 kieltä, joiden puhujamäärästä ei ole tietoa mutta jotka kaikkiaan ovat ns. pieniä kieliä ja sitä paitsi usein joko sammuvia tai jo suorastaan sammuneita.

Maapallon kymmenen eniten puhuttua kieltä ovat mandariini (770 miljoonan ihmisen äidinkieli), englanti (415 miljoonan), hindi (290 miljoonan), espanja (285 miljoonan), arabia (170 miljoonan), bengali (165 miljoonan), portugali (160 miljoonan), Indonesian bahasa (125 miljoonan), japani (120 miljoonan) ja venäjä (115 miljoonan). Näiden kielten puhujamäärä käsittää yli puolet maapallon väestöstä.

Mielenkiintoinen on tieto, että 200 yleisimmän kielen puhujien määrä on peräti 98 prosenttia maapallon väestöstä. Jäljelle jääviä 2 600:ta kieltä puhuu siis äidinkielenään vain pari prosenttia

koko ihmiskunnasta. Yli 2 000:ta kieltä, mikä vastaa 75:tä prosenttia kielten kokonaisuudesta, puhuu vain yksi prosentti väestöstä.

Décsy korostaa, että jopa lingvistikot tuntevat huonosti pieniin kieliin liittyvää статистиikkaa. Pienet kielet ovat pieniä myös lingvistisen merkityksensä kannalta. Valtaosa lingvistiikkaa käsittelee suurimpia kieliä. Lingvististen tulosten kannalta olisi kuitenkin arvokasta, jos myös pieniä kieliä tutkittaisiin. Lingvistiikan tutkimuskohteina ne ovat periaatteessa yhtä tärkeitä kuin isotkin kielet, ja niiden analyysi voisi asettaa monet asiat uuteen valoon.

1500-luvulla oli englannin ja unkarin puhujia suunnilleen yhtä paljon eli noin 4 miljoonaa. Nykyisin unkaria puhuu äidinkielenään 14 miljoonaa ihmistä mutta englantia äidinkielenään puhuvia on peräti 415 miljoonaa. Kielet kuvastavat myös valtasuhteita. Unkarilaisilla ei ole ollut samoja mahdollisuuksia eikä samaa onnea levittäytyä laajemmalle kuin englantilaisilla. Valtataistelussa kuolee myös kieliä eikä vain ihmisiä. Euroopassa puhutaan tätä nykyä vain 62–65:tä kieltä. Määrän suhteellinen vähyys johtuu Décsyn mukaan siitä, että »several regional imperial languages (French, German, Russian, etc.) have absorbed there the less powerful ones during a period of several thousand years, probably as the result of cultural and political unifications».

Décsy katselee kieliin liittyvää valtiopolitiikkaa amerikkalaisesta perspektiivistä. Tämä näkyy mm. siinä, että hän haluaa korjata Kiinan ja Neuvostoliiton viranomaisten antamia tietoja mandariinin ja venäjän puhujien lukumääristä ja että hän ummistaa silmänsä vaaroilta, joita englannin kieli ja amerikkalainen kulttuuri aiheuttavat muille kielille ja kulttuureille.

»Because of lack of data», Décsy kirjoittaa, »it is not possible to make a reassessment on the speaker number of Mandarin (771 million); however, it should not be overlooked that the

speakers of ca. 50 to 60 non-constitutional smaller ethnic groups of China are included in the speaker number of Mandarin — —.» Eräiden tietojen mukaan Kiinan väkiluku olisi jo ylittänyt miljardin rajan. Jos nämä tiedot ovat tosia, ilmoitettu 771 miljoonan luku voi hyvinkin pitää paikkansa tai olla jopa alimittainen. Sitä paitsi on otettava huomioon se edellä jo mainittu seikka, että eri kielten puhujia tilastoitaessa ei eri valtioissa näytä läheskään aina sovelletun samoja periaatteita. Décsy tilastoi kieliä sen perusteella, kuinka moni käyttää niitä äidinkielenään. Joissakin valtioissa, ehkä myös Kiinassa, on laskettu vain tietyn kielen puhujien kokonaismäärä, joka ei suinkaan ole yleensä sama kuin kyseistä kieltä äidinkielenään puhuvien määrä.

Pelkistä tilastointiperiaatteiden eroista saattaa johtua se, että Décsy pitää Neuvostoliiton viranomaisten ilmoittamaa venäjän kielen puhujien määrää (282 miljoonaa) liian suurena ja esittää omalla arvionaan venäjää äidinkielenään käyttävien määräksi 115 miljoonaa. Samalla kun Décsy katsoo, että mandariini, japani, Indonesian bahasa, espanja, arabia, saksa ja ranska säilyvät tulevaisuudessaakin omassa vaikutuspiirissään tärkeinä kielinä, hän ennustaa venäjän kielelle »vakavia ongelmia». Tähän on syynä Décsyn arvion mukaan mm. se, että venäjän merkitystä yritetään väkivalloin kasvattaa sosialistisissa maissa, että mahdollisuudet hankkia sitä käyttäen ajantasaista tietoa ovat vähäiset ja että kyrillinen kirjaimisto tuntuu latinalaiseen kirjaimistoon tottuneesta läntisestä ihmisestä hankalalta.

Vaikka Décsyn argumenteissa on jotakin perää, eivät tämänhetkiset tiedot esimerkiksi Pohjois- ja Länsi-Euroopasta tue sitä käsitystä, että venäjän asema olisi heikkenemässä. Keskimääräisamerikkalainen tuntee venäjän kieltä kohtaan kyllä suuria ennakkoluuloja. Maa-ilmapolitiikan kannalta olisi tärkeää, että venäjää harrastettaisiin enemmän myös Yhdysvalloissa.

Décsy ennustaa, että »in short range, English will become the generally used Common Second Language of the World». Hän ei näe tässä nyt oikeastaan jo toteutuneessa kehityksessä muiden kielten ja kulttuurien kannalta mitään vaaraa. Päinvastoin hän toteaa, että »a general/global English-based bilinguality does not suppress but furthers the national vernacular language cultures. English does not intend to replace, it just complements the established and developing national idioms of the Earth». Tätä Décsyn käsitystä on vaikea ymmärtää, kun muistaa hänen toisaalla kirjasaan korostavan, miten valtapoliittisesti menestyneet kielet ovat erityisesti Euroopassa tukahduttaneet huonompisaisten ihmisten äidinkieliä.

Décsyn kirjan kvalitatiivis-analyttisen osuuden suuria ansioita on, että se korostaa, miten monet pienet kielet ja niiden mukana myös kulttuurit ovat tätä nykyä kuolemassa. Hänen arvionsa, että vuosien 1970 ja 1985 välisenä aikana olisi sammunut 2 000 pientä kieltä ja siten joka vuosi olisi kuollut 120 ja joka kausi 10 kieltä, on ehkä yliampuva. Se ei tee tyhjäksi itse perusasiaa: monet kielet todella ovat myös omalla aikanamme joko kuolleet tai kuolemassa, ja kaikesta päätellen on kuolevia kieliä nykyisin enemmän kuin koskaan ennen. Tämä vaatisi maapallon kielitieteellisten yhteisöjen omantunnon heräämistä. Kun Décsy toteaa, että »practically, nothing is being done to stop this most humiliating process in the life of mankind», hänen on syytä yhtyä.

»Statistical report on the languages of the world» koostuu johdanto-osasta ja tilasto-osasta. Johdanto-osassa Décsy on esittänyt sekä edellä käsitellyt kvantitatiiviset perustiedot että omat näkemyksensä niiden pohjalta. Tilasto-osa sisältää luettelon maapallon eri kielten puhujamääristä alenevassa järjestyksessä. Samassa osassa on lisäksi tiedot ns. rinnakkaiskielistä (»Co-Languages»), seka-kielistä (»blends») ja teko- eli suunnitelmakielistä (»artificial/plan lan-

Kirjallisuutta

guages») sekä vanhan ja uuden maailman sammuneista kielistä.

Tekokielet tunnetaan vanhastaan »apukielten» nimellä. Niistä merkittävin on esperanto. Lingvistisesti kiinnostava on erityisesti tanskalaisen 1943 kuolleen kielitieteilijän Otto Jespersenin kehittämä novial.

Sekakielet ovat Décsyn mukaan »the products of intensive contacts in the everyday life at subintellectual levels with an imperfect knowledge of the idiom of the interfacing speaker group». Tunnetuimpia sekakieliä ovat Tyynenmeren englannin variantit, pidginit. Webster's New World Dictionary tietää kertoa, että sana pidgin pohjautuu ehkä kiinalaisten tapaan ääntää englannin sana business. Käydessään kauppa Tyynenmeren alkuasukkaiden kanssa kiinalaiset puhuivat alkeellista kieltä, jonka sanat olivat englantia mutta jonka kielioppi oli sekoitus kiinaa ja melanesialaiskieliä.

Sellaiset ekspansiiviset kielet kuin englanti ja ranska ovat Décsyn mukaan olleet alun perin sekakieliä. Käsitys, että myös saksa ja venäjä olisivat alun alkaen olleet mahdollisesti sekakieliä, on uusi. Saksa olisi Décsyn mukaan syntynyt germaanisten ja slaavilaisten aineiden pohjalta, venäjä puolestaan slaavilaisten, suomalaisten ja turkkilaisten aineiden pohjalta.

Kaikkein ongelmallisin on rinnakkaiskielen käsite. Termi »Co-Language» on käänös Klossin 1931 käyttöön ottamista termeistä »Beisprache», »Nebensprache» ja »Co-Sprache». Décsy kirjoittaa:

The Co-Languages are (genetically closely related) parts of powerful acrolets with strong regional setting, however, without the chance, the will, the competence, or, the ability to acquire the status of an independent language and to become bearer of independent states.

Rinnakkaiskieliksi Décsy luokittaa mm. afrikaansin (hollannin rinnakkaiskieli), friisin (saksan ja hollannin rinnakkais-

kieli), norjan (tanskan rinnakkaiskieli) ja karjalan (suomen rinnakkaiskieli). Itämerensuomalaisessa kielentutkimuksessa karjalalle on vakiintunut itsenäisen kielen merkitys. Tämä on perusteltavissa jo itse kieli-sanan arkisen sisällön kannalta. Kun kaksi kielenkäyttäjää ei ymmärrä toisiaan kuin enintään vain osittain, he »puhuvat eri kieltä»; jos he ymmärtävät toisiaan ainakin suurimmaksi osaksi, he »puhuvat eri murretta». Siinä mielessä suomi ja karjala samoin kuin saamen päämurteet ovat eri kieliä. Käsittääkseni myös afrikaans ja hollanti, friisi sekä saksa ja hollanti samoin kuin vielä tanska ja norja ovat niin erilaisia kielellisiä yksikköjä, että ne hahmottuvat näin määritellen omiksi kielikseen eivätkä suinkaan valtakielen, »akroletin», jossa-kin mielessä alempiarvoiseksi sosiaalimurteiksi. Nämäkin esimerkit riittävät osoittamaan, miten vaikea tehtävä kielten määrän laskeminen on.

Kirjansa toisessa osassa Gyula Décsy aikoo tilastoida kielet kielikunnittain, kolmannessa osassa maittain ja maanosittain ja neljännessä osassa aakkosjärjestyksessä. Décsyn raportin historiallinen merkitys on siinä, että se on ensimmäinen kokonaisuena kirjasarjana ilmestynyt yritys tilastoida maapallon kieliä: Ranskan akatemian vastaava työ on tietääkseni vielä kesken. Moderni tietotekniikka on ratkaisevasti helpottanut Décsyn hanketta. Hänen tilastonsa ovat niin luotettavia kuin ne näillä ehdoilla voivat olla.

Professori Décsyn tilastollinen analyysi on arvokas paitsi eräänlaisena pioneerityönä myös siinä mielessä, että se herättää ajattelemaan suuria, kielitieteellisestikin tärkeitä kysymyksiä: maapallon lingvistisen kartoituksen tarpeellisuutta ja tulosten tallentamista nykyaikaista informaatiotekniikkaa käyttäen omaksi tietokannakseen, suurten kielten ja kulttuurien, erityisesti englannin, uhkaa pienille kielille ja kulttuureille, sammuvien kielten ja kulttuurien kohtaloa sekä niiden pelastamisen välttämättömyyttä.

TUOMO JÄMSÄ